

بعث و اهداف آن

۱۹/۱۲/۱۳۹۱

«بعثت» انقلاب بزرگ برضد جهل، گمراهی، فساد و تباهی است. و سزاوار منت‌گذاری خداوند و در بردارنده حکمت و تربیت است. بحث درباره آن گسترده، عمیق و از زوایای مختلف قابل بررسی است. در این نوشتار به مباحثی از جمله آغاز بعثت، نخستین آیات نازل شده، منت‌گذاری خدا برای بعثت و فلسفه و اهداف بعثت می پردازیم. ■

آغاز بعثت

سرآغاز تاریخ اسلام از روزی شروع می‌شود که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در خلوت محبوب، در دل غاری که در دامن کوهی در شمال مکه بود، صدایی شنید: ■

«یا محمد اقرا» ؛ ای محمد! بخوان! (او شگفت زده) گفت: چه بخوانم؟ گفت: ای محمد! ■

«اقرا باسم ربك الذی خلق، خلق الانسان من علق، اقرا و ربك الاكرم، الذی علم بالقلم، علم الانسان ما لم يعلم.»
(علق/آیات ۱-۵)

بخوان به نام پروردگارت که (جهان را) آفرید. همان که انسان را از خون بسته‌ای خلق کرد. بخوان که پروردگارت از همه بزرگوارتر است، همان که به وسیله قلم تعلیم نمود و به انسان آنچه را نمی‌دانست، یاد داد) ■ ۱)

جبرئیل به حضرت محمد(ص) فرمود: ■

«ارسلنی الله الیک لیتخذک رسولا» (۲)

خداوند مرا به سوی تو فرستاده است، تا تو را پیامبر این امت قرار دهم. ■

حضرت محمد(ص) هر ساله مدتی به کوه «حرا» (۳) می‌رفت و به عبادت و راز و نیاز و تفکر می‌پرداخت تا این که روزی فرشته‌ای به او گفت: ای محمد! بخوان! محمد(ص) گفت: چه بخوانم؟ فرشته آیات آغازین سوره علق را بر وی قرائت کرد و پیامبر(ص) نیز آن‌ها را خواند. ■ (۴)

آغاز بعثت رسول خدا صلی الله علیه و آله چه زمانی است؟ دیدگاه معروف و مورد اتفاق شیعه امامیه، ۲۷ رجب است. اما در میان دانشمندان اهل سنت، در زمان دقیق آن اختلاف زیادی است. برخی از اهل سنت مبعث را در رمضان و برخی دیگر در ربیع الاول دانسته‌اند. در مورد روز مبعث نظرهای متفاوتی ارائه شده است. ■

الف) ۱۷ رمضان: طبری در تاریخ الرسل و الملوک و ابن سعد در طبقات الکبری (۵) به این قول اشاره نموده‌اند. ■

ب) ۱۸ رمضان: ابن اثیر در الکامل فی التاریخ (۶) این دیدگاه را به ابوقلابه عبدالله بن زید جرمی - از محدثان اهل سنت - نسبت داده و طبری (۷) نیز بدان اشاره نموده است. ■

ج) ۱۹ رمضان: ابن اثیر به این دیدگاه نیز اشاره نموده است. (۸)

د) ۲۰ رمضان: یعقوبی در تاریخ خود روایت کرده است که ده روز مانده به آخر رمضان، در روز جمعه پیامبر(ص) مبعوث شد. (۹)

نخستین آیات

هماهنگی آغاز بعثت با نازل شدن نخستین آیات قرآن کریم، باعث شده است تا مورخان، مفسران و دانشمندان علوم قرآنی و حدیث به بررسی و تعیین نخستین آیات نازل شده بر پیامبر (ص) بپردازند. دیدگاه‌هایی در این باره وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: ■

۱ - پنج آیه نخست سوره علق ■

۲ - سوره فاتحه الكتاب ■ ۱۰)

۳ - سوره مدثر ■ ۱۱)

دیدگاه نخست طرفدارترین دیدگاه در میان مورخان، مفسران و دانشمندان علوم قرآنی و حدیث می باشد. از میان مورخان؛ مسعودی (۱۲)، ابن هشام (۱۳)، ابن اثیر (۱۴)، طبری (۱۵)، و یعقوبی در کتاب‌های خود و از میان مفسران شیعه، صاحبان تفاسیر: تبیان، مجمع البیان، المیزان، نمونه و از میان مفسران اهل سنت؛ صاحبان تفاسیر: طبری (که حدود یازده روایت در این باره ذکر می کند)، درالمنثور، انوارالتنزیل و اسرارالتاویل (معروف به تفسیر بیضاوی) و تفسیرالقرآن العظیم جزو طرفداران این نظریه هستند ■

از میان کتاب‌های علوم قرآنی می توان به «الاتقان (۱۶)»، «التمهید فی علوم القرآن (۱۹۷)»، «البرهان (۱۸)»، و... اشاره نمود ■

براساس روایات رسیده از امامان معصوم علیهم السلام آیات آغازین سوره علق را نخستین آیات نازل شده در غار حرا می‌دانند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «اول ما نزل علی رسول الله صلی الله علیه و آله بسم الله الرحمن الرحیم، اقرا باسم ربک...» (۱۹)؛ نخستین آیاتی که بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل شد، «...اقرا باسم ربک...» بود. ■

امام هادی علیه السلام نیز فرمود: جبرئیل به محمد صلی الله علیه و آله گفت: ■

«اقرا قال: و ما اقرا قال: اقرا باسم ربک الذی خلق)» (۲۰) ■

طبری (۲۱) از علمای اهل سنت در تفسیر خود، ۱۱ روایت و سیوطی (۲۲) ۱۵ روایت نقل می‌کند، مبنی بر این که در آغاز بعثت نخستین آیات سوره علق بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است. ■

طرفداران دیدگاه دوم اندک است. صریح‌ترین کسی که در این زمینه سخن گفته، «زمخشری» در تفسیر «کشاف» (۲۳) است. ■

دیدگاه سوم روایتی است که از جابر (۲۴) نقل شده است. اگرچه هر کدام از این دو دیدگاه ممکن است طرفداران اندکی نیز داشته باشند، اما در برابر سیل نظریات مورخان، مفسران و دانشمندان علوم قرآنی و نیز روایات فراوانی که به برخی از آن‌ها اشاره شد و نیز ادعای اجماع امت مسلمانرا به سادگی نمی‌توان رها کرد و از کنار آن گذشت. ■

بعثت و منت

در نفس انسان نیازها و غرایز گوناگونی قرار داده شده است که همگی طالب ارضا و هدایت صحیح هستند. خداوند متعال برای هدایت انسان، بهترین ابزار را در اختیار او قرار داده و امکانات متعددی به او عطا کرده است، تا هم بتواند نیروی خود را صرف ارضای نفسانیات کند و هم با امکانات و نیروی داده شده، بر خواهش‌های نفسانی غلبه کند و کشش‌های درونی را تحت نظم و ضابطه در آورد. دو راهنما نیز در اختیار او قرار داده است تا حق را از باطل و سره را

از ناسره متمایز کند؛ یکی در درون انسان که عقل است و دیگری پیامبران الهی که این راهنما از طریق وحی برای انسان فرستاده می‌شود تا تمام رفتارها را به انسان بیاموزد و حدود و مقررات آن را نیز روشن نماید، چون عقل دارای خطا و نقصان است. برترین هادی، آن است که دارای مقام عصمت و مرتبط با وحی باشد، تنها راه آن، بعثت است. پس بعثت بزرگ ترین نعمت خداوند بر بشر است و جا دارد که خداوند بر این نعمت منت گذارد و این احسان و نیکویی را به رخ آنان بکشد، چنان که می‌فرماید:

«لقد من الله على المؤمنين اذ بعث فيهم رسولا من انفسهم يتلوا عليهم آياته و يزيههم و يعلمهم الكتاب و الحكمة و ان كانوا من قبل لفي ضلال مبين» (آل عمران / ۱۶۴)

خداوند بر مؤمنان منت نهاد (نعمت بزرگی بخشید)، هنگامی که در میان آن‌ها پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آن‌ها بخواند و آن‌ها را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد و البته پیش از آن در گمراهی آشکار بودند.

خداوند در آیه فوق به خاطر بعثت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بر مؤمنان منت می‌نهد و این نعمت بزرگ و معنوی را به رخ آنان می‌کشد.

ممکن است کسی تصور کند که منت گذاری، کار صحیحی نیست، چرا خداوند در این جا منت می‌گذارد؟ مگر بعثت چه ویژگی‌هایی دارد و هدف از آن چیست؟

واژه منت از «من» به معنای چیزی است که با آن وزن می‌کنند (سنگ کیلو). و نیز به معنای نعمت سنگین و با عظمت نیز به کار می‌رود. بنابراین هر نعمت سنگین و گرانبهایی را منت گویند. کاربرد این واژه دو گونه است: قولی و فعلی (۲۵).

اگر کسی عملاً نعمت بزرگی به دیگری بدهد، این همان منت عملی است که بیشتر در مسائل تربیتی و هدایتی و معنوی کاربرد دارد و پسندیده و ارزنده است. که برخی گفته‌اند: این منت مختص به خدای متعال است. اگر کسی کار کوچک خود را با سخن گفتن بخواهد به رخ دیگری بکشد و آن را بزرگ جلوه دهد، کاری است بسیار زشت، که

این از منت‌های بشری است. در نتیجه، منت‌گذاری بربخشیدن نعمت‌های بزرگ که از جمله آن‌ها نعمت رسالت است، منتی زیباست و «من الله» یعنی انعم الله، خداوند نعمت بزرگی بخشید و در اختیار مؤمنان قرار داد. چنان که در جای دیگر خداوند به خاطر هدایت کردن انسان‌ها به ایمان، بر آن‌ها منت می‌گذارد. «بل الله یمن علیکم ان هداکم للایمان». (حجرات/ ۱۷)

اگر مسلمانان به خاطر پذیرفتن اسلام، مشکلات و خسارت‌های زیادی متحمل شده‌اند، نباید فراموش کنند که خداوند بزرگ‌ترین نعمت را در اختیار آن‌ها گذاشته و پیامبری مبعوث کرد تا انسان‌ها را تربیت کند و از گمراهی‌ها باز دارد. بنابراین هر اندازه برای حفظ این نعمت بزرگ تلاش و کوشش شود و هر بهایی پرداخته شود، بازهم ناچیز است. (۲۶)

فلسفه و اهداف بعثت

پس از قرن‌ها تحقیق و بررسی درباره مسائل دینی، هنوز پرده از اسرار بسیاری از آن‌ها برداشته نشده است، که از جمله آن‌ها اسرار نهفته نبوت و بعثت است، اگرچه از ظواهر آیات قرآن می‌توان استفاده کرد که بعثت پیامبران الهی، به ویژه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله دارای اهدافی می‌باشد که بیان خواهد شد و تنها در آیه مورد بحث که خداوند بر مؤمنان منت گذارده است، به سه برنامه از مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده است. ■

«یتلوا علیهم آیاته و یزکیهم و یعلمهم الکتاب و الحکمة»

۱ - تلاوت آیات الهی

«یتلوا» از واژه «تلاوت» به معنای پی‌درپی آوردن، پیروی کردن و خواندن با نظم است، (۲۷) که شامل پیروی کردن در حکم و خواندن منظم آیات الهی همراه باتدبر نیز می‌شود، گویا تلاوت کننده از آیات پیروی کرده یا حروف و کلمات را در پی یکدیگر قرار داده است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله با خواندن آیات پروردگار و آشنا ساختن گوش دل و افکار مردم با این آیات، آن‌ها را آماده تربیت می‌نماید، که مقدمه تعلیم و تربیت است. ■

یکی از مهم‌ترین برنامه‌های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله تربیت انسان‌هاست. تربیت به معنای فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل برای به فعلیت رساندن و شکوفا نمودن استعدادهای انسان در جهت مطلوب است. او باید زمینه‌ها را برای انسان‌ها آماده کند تا از نظر عملی بهترین رابطه را با خدای خود (عبادات)، با هم نوع خود (عقود و ایقاعات)، با قوانین و مقررات اجتماعی (حکومت و سیاسات)، با خانواده خود (حقوق خانوادگی) و با نفس خود (اخلاق و تهذیب نفس) داشته باشند، تا بتوانند مسجود فرشتگان قرار گیرند. پیامبر صلی الله علیه و آله منجی بشریت است. یکی از دانشمندان فرانسوی می‌گوید: «بزرگ‌ترین قانون اصلاح و تعلیم و تربیت همان حقایقی است که به نام وحی، قسمت به قسمت بر محمد صلی الله علیه و آله نازل شده و امروز به نام قرآن در بین بشر است» (۲۸۰)

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در مدتی کوتاه، انسان‌هایی بزرگ، مانند علی علیه السلام، زهرا علیها السلام، سلمان فارسی، ابوذر، مقداد و... را تربیت کرد. حضرت محمد صلی الله علیه و آله کاشف معدن‌های نهفته انسانیت بود. زیرا «الناس معادن کمعادن الذهب و الفضة»، مردم مانند معدن‌های طلا و نقره هستند.

انسان دارای استعدادهای نهفته است که برای بهره‌وری صحیح‌باید آنها را کشف کرد تا به ارزش حقیقی خود دست یابند.

کلمه «یزکیههم» از ماده «زکوة» و زکاء» به معنای رشد و زیادی است (۲۹)، که در این‌جا به معنای تربیت و پاکسازی است و شامل پاک شدن از آلودگی‌های اعتقادی، اخلاقی و رفتاری می‌باشد. اگرچه واژه تربیت از ماده «ربو» به معنای افزایش و نمو است، اما در قرآن کریم مفهوم تهذیب نفس با واژه تزکیه آمده است.

«قد افلح من زکیها» شمس/۸)

«قد افلح من تزكى» (اعلیٰ/۱۴)

«رستگار شد کسی که خود را تزکیه کرد» ■

واژه تربیت در قرآن در جنبه‌های جسمانی و مادی به کار رفته است، نظیر ■

«الم نربک فینا ولیدا» (شعراء/۱۸)

«آیا در دوران کودکی تو را در میان جمع خود تربیت نکردیم؟» ■

که سخن فرعون است که خود را مربی موسی معرفی می‌کند، یعنی از نظر جسمانی و امکانات مادی تو را بزرگ کردم. اهمیت اخلاق و تزکیه نفس بر کسی پوشیده نیست ■ جوامع مختلف به آن نیازمندند، زیرا تنها راه نجات از گمراهی‌ها، فسادها، جهل، جنگ و خونریزی‌ها و... در پرتو اخلاق صحیح و آراسته شدن به ارزش‌ها و مکارم اخلاقی است. پیامبر اسلام صلی الله علیه وآله هدف از بعثت خود را کامل کردن مکارم اخلاق بیان کرده است ■

«بعثت لاتمم مکارم الاخلاق» (۳۰) من برای کامل کردن فضایل اخلاقی مبعوث شده‌ام ■

یکی از دانشمندان فرانسوی می‌گوید: «ای محمد! ای آورنده قرآن! کجایی؟ بیا و دست ما را بگیر و به باغ و صحرا و چمن و به هر جایی که خواهی ببر. تو اگر ما را به میان دریا ببری، خواهیم رفت، زیرا تو عالم به حیات و زندگی ما هستی) «!۳۱»

پی‌نوشت‌ها ■

۱ - بحار الانوار، ج ۱۸، ص ۲۰۶ ■

۲ - همان، ص ۱۸۴ ■

۳ «حرا» نام کوهی است که در شمال مکه قرار دارد. در نقطه شمالی آن غاری است که ارتفاع آن به قدر یک قامت انسان است. قسمتی از داخل غار با نور خورشید روشن می‌شود و قسمت‌های دیگر آن در تاریکی است. (ر.ک: فرازهایی از تاریخ پیامبر اسلام (ص)، ص ۹۲ ■)

۴ - تلخیص التمهید، ج ۱، ص ۶۲ ■

۵ - طبقات الكبرى، ج ۱، ص ۱۹۲ / تاریخ طبری، ج ۲، ص ۴۴ / الکامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۳۰ ■

۶ - الکامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۳۰ ■

۷ - تاریخ طبری، ج ۲، ص ۴۴ ■

۸ - الکامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۳۰ ■

۹ - تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۰ ■

١٠ - مجمع البيان، ج ١٠، ص ٧٨٠.

١١ - همان.

١٢ - مروج الذهب، ج ٢، ص ٢٨٢.

١٣ - سيره نبوی، ج ١، ص ٢٣٩.

١٤ - الكامل فی التاريخ، ج ٢، ص ٣٢.

١٥ - تاريخ طبری، ج ٢، ص ٤٥.

١٦ - الاتقان، سیوطی، ج ١، ص ٩٥.

١٧ - تلخیص التمهید، ج ١، ص ٨٤.

١٨ - برهان، بدرالدین زرکشی، ج ١، ص ٢٠٦.

١٩ - اصول کافی، ج ٢، ص ٦٢٨.

۲۰ = بحار الانوار، ج ۲، ص ۲۰۶ ▪

۲۱ = جامع البيان في تاويل القرآن (تفسير طبري)، ابو جعفر محمد بن طبري، ج ۱، ص ۶۴۶ ▪

۲۲ = درالمنثور، سيوطي، ج ۵، ص ۵۶۲ ▪

۲۳ = كشاف، زمخشري، ج ۴، ص ۷۷۵ ▪

۲۴ = صحيح مسلم، شرح النووي، ج ۲، ص ۲۰۵ ▪

۲۵ = مفردات راغب، واژه «من» ▪ »

۲۶ = مجمع البيان، ج ۲، ص ۸۷۵ ▪

۲۸ = در منگهم **Dermnghem**، دانشمند فرانسوي، به نقل از بانک تکبير (بعث بنوي)، ص ۲۸۳ ▪

۲۹ = مفردات راغب، واژه «زکا» ▪ »

۳۰ = مجمع البيان، ج ۱، ص ۴۲۹ ▪

۳۰ - بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۳۷۲.

۳۱ - ژان ژاک روسو، **J.J. Rosseev**، دانشمند معروف فرانسوی، به نقل از بانک تکبیر (بعثت نبوی).